

אפילו קודם הנץ (פני יהושע, ביישוב קושיית תוס' על רש"י שאם תלוי במנהג נבדוק מה המנהג). ויש מפרשים, שלדעת תנאים אלו עשיית מלאכה בערב פסח הוא איסור, וכלשונם מאימתי ארבעה עשר 'אסור' בעשיית מלאכה, וחולקים על המשנה להלן (ג, א). האומרת 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין', הסוברת שהוא רק מנהג (תוס'). ■ להלכה, מקום שנהגו לעשות מלאכה מנץ החמה, עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין [כדעת רבי יהודה, וכדעת רש"י שהוא מנהג ולא איסור] (שו"ע א"ח תסח, ג ומשנ"ב שם, יא, וראה שם ולהלן ה פרטים נוספים).

וכי היכן מצינו יום שמקצתו אסור בעשיית מלאכה ומקצתו מותר בעשיית מלאכה, כשאין סברא לחלק את אותו יום עצמו, אך כאשר יש סברא לחלק, מצינו שחילקו את אותו היום, כגון מה ששינוי להלן (צט, ב) שלא לאכול בערב פסח סמוך למנוחה, בכדי שיאכל מצה לתיאבון (תוס'), וכן איסור עשיית מלאכה בערב פסח לאחר חצות, משום שהוא זמן שחיתת הפסח ואיסור חמץ, ויש לעסוק בו בצרכי יום טוב (חי' הר"ן, אך ראה רבינו דוד).

עד קרות הגביר, ואיסור אכילה מקרות הגביר אינו מצד הלילה [שאם כן נאמר שדעת רבי יהודה כדעת רבי אלעזר ב"ד שמעון שמחלק את הלילה, שמקצתו אסור באכילה ומקצתו מותר באכילה], אלא האיסור מצד תענית היום, ובכדי שלא יבא אדם לטעות ולאכול ביום, אסור אכילה כבר מקרות הגביר (חי' הר"ן). ■ להלכה, תענית שאוכלים בו בלילה, אוכל ושוטה עד עלות השחר [כדעת רבי אלעזר בן יעקב] (שו"ע א"ח תקסד, א, וראה שם ובמשנ"ב שם פרטים נוספים).

ואידך הרהקה הוא דעבוד רבנן לך דאורייתא - שרבי אליעזר סובר, שאיסור אכילת חמץ משעה חמישית הוא סייג שעשו חכמים כדי להרחיק מאיסור דאורייתא, שעלולים אנשים לטעות ביום המעון ולאכול חמץ לאחר חצות, לא כן באיסור מלאכה בערב פסח שכל היום אינו אסור במלאכה אלא מדרבנן, לא מצינו שחילקו בין שעות היום, ולכן לדעתנו המלאכה הוא מעלות השחר ולא מנץ החמה (רש"י). ויש סוברים, שאף איסור עשיית מלאכה בערב פסח לאחר חצות הוא מדאורייתא, משום שאותה שעה היא זמן שחיתת הפסח, ואדם אסור בעשיית מלאכה בזמן הקרבת קרבנו, וכיון שנאסר אז, אסור לעולם אף בזמן הזה שאין הקרבה (תוס' להלן ג, א ד"ה מקום, בדעת הירושלמי להלן ד, א), ומדאורייתא (מהרש"א פני יהושע שם, ובאר אברהם [לבעל המצפה איתן] כאן, וראה רש"י כאן, שרש"י יסבור כדעת הר"ן בח' שם להלן, שאף לדעת הירושלמי איסור מלאכה בערב פסח הוא מדרבנן, וראה הגהות יפה עיניים).

ואימתי משיאין משואות לאור ערב, אלמא אור אוריתא הוא - שהשיאו את המשואות בליל שלשים ואחד, שהרי ביום אין אורן נראה למרחוק, ואם כן ראייה ש'אור' הוא לילה (רש"י). ואין לומר שהשיאו את המשואות בעלות השחר, שעה שעדיין נראה אורן למרחוק, משום שהיו משיאים את המשואות במקומות רבים מקום אחר מקום, עד שנראית כל הגולה כמדורת אש (ראה ראש השנה כב, ב), ונמשך זמן של כמה שעות, ואילו היו מתחילים לעשות זאת בעלות השחר, לא היו מספיקים לסיימו עד נץ החמה (חתם סופר).

אי פשיטא לך מילתא כנהורא דאנפשות קאתי רוצח הוא וכו' - שתחילת הכתוב מדבר על כל אדם שבא לגנוב במחתרת, שכאשר ברור הדבר כמו אור שאם יעמוד הנגנב כנגד הגנב להציל את ממונו הנגב ייהרגו, יש להקדים ולהורגו. וסוף הכתוב מדבר במי שספק לנו כלילה אם ייהרג, כגון אב הבא לגנוב אצל הבן, או אם הנגב אוהב מאד את הנגנב, שבאופנים אלו הם לא ייהרגו, לכן אסור להורגם (רש"י, וראה ראש יוסף). ויש סובר, שהנגנב עצמו מותר לו להרוג את הגנב אף אם לא ברור לו שיהרוג את הנגנב, ואנשים אחרים הם היכולים להורגו רק אם ברור להם שיהרוג (הערות הגר"ש אלישיב, בדעת רש"י).

ויש סוברים, שאין צורך כלל שיתברר שהנגב ייהרוג את הנגנב, אלא אף בסתמא שאנו תולים שיהרוג, יש להורגו [ותמיהו על רש"י שכדבריהם מפורש בגמ' בסנהדרין (עב, ב)]. והכתוב כולו מדבר באב הבא לגנוב אצל הבן, שתחילת הכתוב מדבר באופן שידוע שהוא שונאו ויהרוג את הבן, ואילו סוף הכתוב מדבר בסתם אב שאין ידוע ששונא את בנו, שתולים שמחמת אהבתו את הבן לא ייהרגו (ע"פ תוס' כאן, ובסנהדרין שם ד"ה כאן).

רוצח הוא וניתן להצילו בנפשו, שכשם ששאר איסורים נדחים מפני 'פיקוח נפש', כך הצלת נפשו של הנגנב מתירה את איסור רציחת הנגנב, ואף שבעלמא 'פיקוח נפש' אינו דוחה איסור רציחה, משום שאנו אומרים 'מאי חזית דדמך דידך סומך טפי' (ראה סנהדרין עד, א), אך בבא במחתרת גילתה תורה שנפשו של הנגנב חביבה מנפשו של הגנב (קובץ שיעורים אות ד). ויש סובר, שאין זה משום היתר 'פיקוח נפש', שנאמר רק אצל ישראל ולא אצל בני נח, שהרי היתר רציחת בא במחתרת נאמר גם אצל בני נח, אף שאין אצלו היתר להרוג משום 'פיקוח נפש' (ראה סנהדרין נו, ב), אלא הוא גזירת הכתוב להתיר הריגת הרוצח (חי' רבינו חיים הלוי רוצח א, ט, וראה הגהות רא"מ הורביץ), ואין זה נחשב לרציחה כלל (חי' רבי שמואל שיעורים על סדר הדר, טו).

אלמא אור אוריתא הוא, שמע מינה. מיתבי וכו'. ואף שכבר הסיקה הגמ' מהמשנה כדעת רב יהודה, היא מוסיפה להוכיח כדבריו, משום שמשמעות הפשוטה של 'אור' הוא יום, וכדי להוכיח כרב יהודה שהוא לילה, הוצרכה הגמ' להוכיח זאת ממקומות נוספים (רבינו דוד, להלן ג, א). או שההוכחות נאמרו בבתי מדרשות שונים, ורבינא ורב אשי מסדרי התלמוד הביאו הכל יחד (מהר"ם חלאווה, בשם הרשב"א).

מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה, כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו ושחיתת הפסח ותיקון מצה לצורך הלילה (רש"י להלן ג, א). ויש סוברים, שאיסור עשיית המלאכה הוא משום שהוא זמן הקרבת קרבן הפסח, ובשעת הקרבת קרבן של אדם הוא אסור בעשיית מלאכה (תוס' שם, בשם הירושלמי, וראה מה שכתבנו כאן להלן ד"ה ואידך).

רבי אליעזר בן יעקב אומר משעת האור וכו' - במקום שנהגו איסור מלאכה, לדעת רבי אליעזר בן יעקב אסור משעת האור, אבל קודם לכן, אפילו אם נהגו שלא לעשות מלאכה, בטלה דעתם (רש"י). וכן לדעת רבי יהודה שאסור משעת נץ החמה, אם נהגו שלא לעשות מלאכה קודם לכן, בטלה דעתם [ונחלקו רבי אליעזר בן יעקב וחכמים, מתי בטלה דעתם, אם קודם שעת האור, או